

KREATIV VA TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING TARKIBIY KOMPONENTLARI, MEZONLARI VA KO'RSATKICHLARI

Yuvashov Sherzod Ulmasovich

NamDTU "Ijtimoiy fanlar" kafedrasi dotsenti.

e-mail: yuvashov@gmail.com,

Otamirzayev Ozodbek G'ayratjon o'g'li

NamDTU talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20952857>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Kompetensiyalarning tarkibiy komponentlari, ularni baholash mezonlari hamda ko'rsatkichlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Shuningdek, kompetensiyalarning rivojlanish darajasini aniqlash imkonini beruvchi diagnostik mezonlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, kompetensiya, komponent, mezon, ko'rsatkich, oliy ta'lim, refleksiya, innovatsion ta'lim.

Zamonaviy jamiyatning tezkor rivojlanishi oliy ta'lim oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bugungi kunda mutaxassisdan nafaqat chuqur kasbiy bilim, balki yangi vaziyatlarga moslasha olish, muammolarni kreativ yechish, axborotni tanqidiy tahlil qilish ham talab etiladi. Shu sababli kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish XXI asr ta'limining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi[1].

OECDning "Learning Compass 2030" konsepsiyasida ham aynan kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil, refleksiya va innovatsion qaror qabul qilish kelajak kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismlari sifatida e'tirof etiladi[2].

Kompetensiya – shaxsning bilim, ko'nikma, malaka, qadriyat va tajribalarini muayyan vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyatidir[3]. Kreativ fikrlash mavjud bilimlar asosida yangi g'oyalarni ishlab chiqish va original yechimlarni topishga xizmat qilsa, tanqidiy fikrlash axborotni tahlil qilish, baholash hamda asoslangan xulosalar chiqarishni ta'minlaydi[4].

Paul va Elderning fikriga ko'ra, tanqidiy fikrlash – bu o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish va uni mantiqiy mezonlar asosida takomillashtirish jarayonidir[5]. Torrance esa kreativlikni yangilik yaratish va muammolarni original hal qilish qobiliyati sifatida izohlaydi[6].

Mazkur ikki kompetensiya bir-birini to'ldiruvchi jarayon hisoblanadi. Kreativ fikrlash yangi g'oyalarni yaratishga xizmat qilsa, tanqidiy fikrlash ularning ilmiy asoslanganligini tekshiradi[7].

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish natijasida kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyasining quyidagi oltita komponentini ajratish mumkin. Motivatsion komponent talabaning ijodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, yangilik yaratishga intilishi, mustaqil izlanishga tayyorligi hamda o'zini rivojlantirish motivlarini ifodalaydi. Motivatsion komponent yangilikka qiziqish, ijodiy faoliyatga ijobiy munosabat, ichki motivatsiya, mustaqil ta'limga intilish kabi asosiy ko'rsatkichlardan iborat.

Kognitiv komponent talabaning kreativ va tanqidiy fikrlash nazariyasi bo'yicha bilimlari, mantiqiy tafakkuri hamda muammolarni tahlil qilish haqidagi tasavvurlarini o'z ichiga oladi.

Kognitiv komponent ko'rsatkichlari nazariy bilimlar, tushunchalarni izohlash, axborotni tahlil qilish, dalillarni ajrata olishdan iborat[8].

Analitik-tanqidiy komponent axborotlarni baholash, dalillarni solishtirish, xatolarni aniqlash hamda mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini aks ettiradi. Analitik-tanqidiy komponent ko'rsatkichlari muammoni tahlil qilish, dalillarni baholash, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash, alternativ qarorlarni solishtirish orqali aniqlanadi.

Kreativ-amaliy komponent talabning yangi g'oyalar ishlab chiqishi, muammolarni noodatiy usullar bilan hal qilishi hamda innovatsion loyihalar yaratish faoliyatini ifodalaydi[9]. Kreativ-amaliy komponent original g'oyalar soni, moslashuvchan fikrlash, yechimlarning originalligi, innovatsion loyiha yaratish ko'rsatkichlari orqali aniqlanadi.

Kommunikativ komponent hamkorlikda ishlash, fikr almashish, munozara olib borish va o'z qarashlarini asoslab bera olish kompetensiyasini tavsiflaydi. Bu komponent jamoada ishlash, dalillash, muloqot madaniyati, konstruktiv bahs yuritish ko'rsatkichlari orqali aniqlanadi.

Refleksiv komponent o'z faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash va kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi. Refleksiya o'z-o'zini baholash, natijalarni tahlil qilish, xatolar ustida ishlash, shaxsiy rivojlanishni rejalashtirish ko'rsatkichlari orqali aniqlanadi.

1-jadval

Kompetensiyalarni baholash mezonlari

№	Mezon	Baholash mazmuni	Asosiy ko'rsatkichlar
1	Motivatsion	Faollik va qiziqish	Ichki motivatsiya, mustaqillik
2	Kognitiv	Bilim darajasi	Nazariy bilim, tushunish
3	Analitik	Tahlil qilish	Dalillarni baholash, xulosa
4	Kreativ	Yangilik yaratish	Originallik, moslashuvchanlik
5	Kommunikativ	Hamkorlik	Muloqot, munozara
6	Refleksiv	O'zini baholash	Refleksiya, o'zini rivojlantirish

Tadqiqot natijalarini baholash maqsadida uch darajali diagnostik tizim tavsiya etiladi:

Yuqori daraja. Talaba mustaqil ravishda kreativ g'oyalarni ishlab chiqadi, muammolarni ilmiy asoslangan holda tahlil qiladi, refleksiya olib boradi va innovatsion yechimlar taklif qiladi.

O'rta daraja. Talaba kreativ topshiriqlarni bajaradi, biroq murakkab vaziyatlarda o'qituvchi ko'magiga ehtiyoj sezadi.

Past daraja. Talaba reproduktiv faoliyat bilan cheklanadi, mustaqil tahlil va kreativ qaror qabul qilish ko'nikmalari yetarlicha rivojlanmagan bo'ladi.

Ko'plab xorijiy tadqiqotchilar kreativ va tanqidiy fikrlashni alohida emas, balki integrativ kompetensiya sifatida rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydilar. Ayniqsa dizayn fikrlash, izlanishga asoslangan ta'lim va loyiha asosida o'qitish texnologiyalari ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositalari hisoblanadi[10]. Shuningdek, refleksiv pedagogika talabalarning o'z fikrlash jarayonlarini nazorat qilish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirish orqali kreativ hamda tanqidiy fikrlashning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalari zamonaviy oliy ta'limning muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijasida ushbu kompetensiyaning motivatsion, kognitiv, analitik-tanqidiy, kreativ-amaliy, kommunikativ va refleksiv komponentlari asoslandi.

Mazkur komponentlar asosida ishlab chiqilgan mezon va ko'rsatkichlar talabalar kompetensiyalarini diagnostika qilish, rivojlanish dinamikasini aniqlash hamda pedagogik texnologiyalar samaradorligini baholash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Fullan M., Langworthy M. A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning. London: Pearson, 2014.
2. OECD. The OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD Publishing, 2019.
3. John Erpenbeck, Lutz von Rosenstiel. Handbuch Kompetenzmessung. Stuttgart: Schäffer-Poeschel, 2007.
4. Robert J. Sternberg. Wisdom, Intelligence and Creativity Synthesized. Cambridge University Press, 2003.
5. Richard Paul, Linda Elder. The Miniature Guide to Critical Thinking. Foundation for Critical Thinking, 2019.
6. Ellis Paul Torrance. Torrance Tests of Creative Thinking. Scholastic Testing Service, 2008.
7. Yuvashov S., Akbarov B. KREATIV FIKRLASH. O'quv qo'llanma. – 2024
8. Yuvashov S.U., (2025). Dizayn fikrlash qobiliyatini shakllantirish metodologiyasi. Строительство и образование, (3), 130-134.
9. Yuvashov, S. U. (2025, June). DEVELOPING CREATIVE SKILLS IN STUDENTS. In International Conference on Innovation and Science (Vol. 1, No. 1, pp. 99-102).
10. Ulmasovich, Y. S. (2025). NOODATIY FIKRLASH KO'NIKMALARI SHAKLLANTIRISH. InnoRes, 1(2), 155-159.